

HAUTZINGER ZOLTÁN

A büntetéstan alternatív irányai?

Alternative Trends in Penology?

Abstract: The field of investigation of penology, the concept of criminal penalty as well as its general and specific goals and content have not changed despite drafting and formulating more and more types of criminal penalties in the penal/criminal codes over the past several decades. Regardless of the aforementioned, penology these days must have specific responses to situations – whether it is justified to extend the sphere of criminal penalties to penalties in case of which the goal of imposing penalty can be achieved in other ways, or whether it is necessary to apply the traditional penal measures to facts or perpetrators, in case of whom applying other measures can be more efficient in order to achieve either the protection of society or general prevention. This study is aimed at finding answers to these questions.

Keywords: penalty, penology, military criminal law, law on aliens, return

Összefoglaló: A pönológia vizsgálódási területe, a büntetőjogi büntetés fogalma, annak általános és speciális céljai és tartalma nem változtak még annak ellenére sem, hogy az eltelt hosszú évtizedek alatt újabb és újabb büntetéseket fogalmaztak meg büntető törvénykönyvekben. Ettől függetlenül manapság a pönológiának már konkrét válasszal kell rendelkeznie arra is, hogy indokolt-e a büntető szankciók körét kiterjeszteni olyan büntetésekre, amelyek esetében a büntetési cél más módon is elérhető, illetve szükséges-e a hagyományos büntetési eszközöket olyan tényállásokra avagy olyan elkövetőkre alkalmazni, akik esetében más eljárás alkalmazása is hatékony lehet akár a társadalom védelme, akár a generális prevenció elérése érdekében. E tanulmány ez utóbbi kérdésekre keresi a választ.

Kulcsszavak: büntetés, pönológia, katonai büntetőjog, idegenjog, kiutasítás

1. Bevezetés helyett: Finkey Ferenc „a büntetéstan alap-problémáiról”

Egy évszázaddal ezelőtt, 1921. május 9-én tartotta meg Finkey Ferenc a Magyar Tudományos Akadémián (mint az Akadémia levelező tagja) előadását a büntetéstan alapproblémáiról.¹ Ebben a már neves, nyugalmasnak a legkevésbé sem nevezhető életét

¹ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés. A büntetéstan alap-problémája*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922. (Noha a beszéd 1921-ben hangzott el az Akadémián, annak monográfiászerű változata csak egy évvel később jelent meg nyomtatásban.)

éppen Pozsony, Pécs, Budapest és Szeged között élő professzor a büntetés és nevelés tárgyában értekezett, amelyet jó pár, azóta is aktuális főkérdés megfogalmazásával tett meg. Kiinduló tétele pedig az a Beccariáig visszavezethető jogi axióma volt, hogy *„büntett nélkül nincs helye büntetésnek”,* illetve *„a büntetés a büntett igazságos és szükséges következménye”.*

Finkey e tételek érvényesülését a modern büntetőjog komplex működtetésében látta. Álláspontja szerint az anyagi büntetőjog a büntett és a büntetés fogalmának jogi konstrukcióját nyújtja, a büntető perjog azoknak a konkrét megállapítására vonatkozó szabályokkal, valamely tényleg elkövetett bűncselekmény hatósági megállapításával és emiatt a törvény szerint kijáró büntetés bírói kiszabásával foglalkozik, a büntetéstán pedig a törvény által megállapított büntetési rendszernek és az elítélt egyén által elviselendő konkrét büntetésnek a foganatosítási, végrehajtási elveit és szabályait mutatja be.² E büntető-jogelméleti megállapítással napjainkban sem lehet vitatkozni, mint ahogy azokkal a fő kérdésekkel sem, amelyek a büntetéstán további alappilléreit adják. Ilyen a büntetés fogalma, a büntetéstán tartalma, célja és vezérelvei, a büntetés létjogosultsága vagy szükségessége.

1.1. A büntetés fogalma és magyarázata

A büntetés fogalmát Finkey olyan joghátrányként fogalmazta meg, amelyet az állam büntető bíróságai valamely büntetendő cselekmény elkövetésében bűnösnek ítélt egyénre a büntetőtörvények értelmében megállapítanak.³ Ebben a definícióban – azon túl, hogy világosan kifejezésre jut a büntetés törvényesség elvéhez kötöttsége – az is megmutatkozik, hogy a büntetéstán alapja csak a büntetőjogi keretek között megállapított joghátrány lehet, és nem tartoznak ide azok a büntetések, amelyeket büntetőjogon kívül szabnak ki. E fogalom meghatározás kapcsán manapság talán joggal tehető fel a kérdés, hogy korunk büntetéstana kiterjeszhető-e annak vizsgálatára, hogy az egyes büntetőjogi büntetések helyettesíthetők-e olyan más eljárásban kiszabható hátrányos jogkövetkezéssel járó szankciókkal, amelyek nem feltételezik büntetőjogi szabályok közvetlen alkalmazását, és mégis büntetőjogi célokat szolgálhatnak?

A büntetéstán alapvető kérdése az is, hogy mi igazolja az állam büntető hatalmát, vagyis mivel magyarázható a büntetés létjogosultsága? Ezzel kapcsolatban Finkey azon az állásponton van, hogy a büntetés gyakorlásának alapeszméje az igazság. *„Ez magyarázza meg, hogy az emberi társadalom, mióta csak állami életet él, mindig és mindenütt egyik fontos kötelességének tekintette a büntetőtörvények hozatalát, vagyis a társadalom rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények eltiltását és ezen tilalom megszegőinek utólagos megfenyítését.”*⁴ *„Még világosabban kifejezve: a büntetés és az egész büntetőjog csupán eszköz az állam kezében az egyik államcél: a jogvédelem, a jogrend létesítése és fenntartása érdekében.”*⁵

A büntetés létjogosultságának magyarázata már ebben az időben sem volt újszerű, hiszen a társadalom védelmének elve és a megtorlás szükségessége már ekkor is igazolt tételnek volt mondható. Így vezethető le a büntetés igazságosságának és hasznosságának,

² *Uo.*, 1.

³ *Uo.*, 4.

⁴ *Uo.*, 6.

⁵ *Uo.*, 8.

de leginkább céltudatosságának kérdése. Ebben az időben azonban kevésbé foglalkoztatta a pönológusokat az a gondolat, hogy a társadalmi renddel ellentétes magatartások kizárólag a büntetőjogi büntetések alkalmazásán keresztül torolhatók-e meg. Az igazságosság és hasznosság elveit illetően a büntetés igazolása bizonyítottan látszott, és annak interpretációja során nem vagy csak érintőlegesen, a klasszikus büntetések végrehajtásával összefüggésben merültek fel olyan kiegészítő elvek, mint a célszerűség elve avagy az arányosság követelménye.

Finkey foglalkozott a büntetés úgynevezett lélektani magyarázatával is, amelynek alapja, hogy egymással szembeállítható-e az a felvetés, hogy a büntetés az elkövetett büntettet, avagy az azt elkövető embert (bűnöst) bünteti. *„Ez a kérdés, a büntetés lélektani alapjának a tisztázása, az említett két felfogás közötti állásfoglalás, – novelle-velle – az indeterminismus és a determinismus nagy vitakérdését állítja elénk. A 'cselekményért', az akarat hibájáért, a 'bűnösség' miatt büntetünk-e valóban, az elkövetett büntettek, vétségek vagy kihágások kisebb vagy nagyobb súlya és a büntetés alkalmazásának egyedüli jogcíme, avagy a cselekmény csak egy symptoma, ami alkalmat ad arra, hogy megállapítsuk – attól függetlenül – a büntett elkövetőjének társadalomellenes (jogsértésre hajló) érzelmeit, antiszociális jellemét s egész egyéniségének 'közveszélyes' voltát?”*⁶ Finkey később leszögezi, hogy e két fenti elmélet nem feltétlenül áll ellentétben egymással, és a büntetéstan keretében mindkét felfogás eredményeire tekintettel kell lenni. *„Ezért kell a bírónak, ha igazságos ítéletet akar mondani a büntetés cselekménye felett, a leggondosabban megállapítani a tettes egész egyéniségét, jellemét s különösen a tett elkövetésének lélektani okait, a motívumokat, hogy mindezekből megérthesse, a tettesnek sokszor őszinte vallomásával ellentétben is a tett elkövetésének igazi rúgóit s ehhez képest értékeli a tettes bűnösségét.”*⁷

A büntetéstan lélektani magyarázata tehát a tett és a tettes kettősségét vizsgálja. E tanulmány megírásakor az a kérdés merülhet fel, hogy bizonyos esetekben, különösen a fentebb már említett arányosság kérdését is alapul véve (különösen a társadalom védelmének elvét előtérben tartandó), elegendő lehet-e kifejezetten a tettesre (a bűnös cselekményt elkövető személyére, jogállására) reagáló jogkövetkezmény megválasztása, ha a büntetés célja ezen alanyi jogállás (pl. katona, külföldi) sajátosságára tekintettel alkalmazható?

1.2. A büntetés tartalma és célja

A Finkey-féle büntetéstan hosszabb lélegzetű magyarázatot szentel a büntetés lényegi kérdéseként annak tartalmára és céljára. Ezen belül Finkey megmagyarázza, hogy a büntetés jogi alakja *„a mai jogász terminológia szerint a büntetőbíróság által kimért joghátrány, amit a büntettes, mint cselekményének jogi következményét köteles személyesen elviseelni. Alaki szempontból a büntetés mindig az elkövetett büntetendő cselekmény jogi következménye, azaz viszonzás, másként megtorlás. [...] alakilag mindig az elkövetett büntett jogi egyenértéke, vagyis az okozott jogsérelem miatt az azt okozó jogkörének bizonyos csorbitása vagy megszorítása.”*⁸

⁶ Uo., 13.

⁷ Uo., 17.

⁸ Uo., 34.

Már a fenti idézetből is látszik ugyanakkor – az a Finkey által is vizsgált tétel –, hogy a büntetés nem vagy nem csak megtorlás. Ezt maga a szerző pontosabban is kifejezi azáltal, hogy „különösen elfogadhatatlan és ki nem elégítő az az állítás, hogy a büntetés célja csak a megtorlás”.⁹ A büntetés esetében ugyanis már évszázaddal ezelőtt is kinyilatkoztatásra került, hogy „a megtorlás amennyire hozzátartozik a büntetés jogi fogalmához, ennek mintegy a megszokott ősi köntöse, éppúgy nem meríti ki s nem adja híven vissza azt a tartalmat, amit a mai állami büntetés alatt érteni kell”.¹⁰ A büntetés tartalma csak részben az egyénre kiszabott joghátrány, emellett gondolni kell arra is, hogy „a büntetés teljességéhez, lényegéhez tartozik, hogy az bűnhődésre indítsa az elítéltet, azaz a megnyugvás, a büntetés igazságosságának az érzetét is keltse fel benne. Az oktanul, feleslegesen túl szigorú büntetés visszatetszést kelt a kívül állók, a társadalom szemében is, az elítélt lelkében pedig megnyugvás helyett a méltatlanság, az ártatlanul szenvedés gondolatát ébreszti fel, s megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az erkölcsi megjobbulást.”¹¹

Összegzésként a büntetés tartalmát Finkey azt állapítja meg, hogy „a büntetés akkor tökéletes, akkor felel meg a fogalmához fűzött követelményeknek, ha a fenyítő és a felemelő elem egyensúlyban van benne. A büntetésnek nem szabad merőben másoknak a hasonló tettek elkövetésétől való elrettentésre irányozott eszköznek lennie, amire szolgáltak a régi világ rettenetes kivégzései [...]. A büntetésnek kell bizonyos mérvű és pedig igazságos szigor tartalmaznia, hogy másoknak is tanulságul, a bűnelkövetéstől visszatartó motívum gyanánt szolgáljon, de másfelől az elítélthez vonatkozólag mindenestre 'lelki gyógyszernek' kell lennie, vagyis olyannak, hogy az elítélt belássa az igazságos szigor jogosultságát, vagy más esetben kénytelen legyen elismerni, hogy az enyhe mértékben alkalmazott büntetés méltányolta az ő enyhítő körülményeit.”¹² E konklúziót továbbgondolva azonban vissza lehet kanyarodni ahhoz a feltételezéshez, hogy a büntetésben alkalmazott joghátrány minden esetben szükséges elemként kell hogy megtorlást jelentsen? Egy, az elkövetett magatartásra, annak elkövetőjére, nem utolsósorban az általános nevelő (fegyelmező, megelőző) hatásra figyelemmel lévő joghátrány ugyanis elképzelhető a klasszikus értelemben vett megtorlás nélkül is.

A büntetés meghatározásának teljességéhez szinte állandó vitapontként kapcsolódik annak céljának vagy céljainak definiálása is. Finkey ezt már előljáróban úgy vezeti be, hogy „a büntetés céljait a büntetéstannak világosan és határozottan ki lehet és ki kell tűznie, azonban ezek a célok, feladatok voltaképpen nem egyebek, mint a büntetés tartalmának, a büntetés alapgondolatának gyakorlati megvalósításai”.¹³

A büntetés céljának konkretizálása azonban mégsem ilyen egyszerű. Egyfelől Finkey úgynevezett formalisztikus megközelítésben megjelöli a büntetésnek törvényhozói (codificatorius), bírói (büntetés kiszabási) és végrehajtási (közvetlen) célját,¹⁴ másfelől – a vonatkozó nemzetközi szakirodalom citálását sem mellőzve – a büntetés céljaként értekezik a védelmi büntetésről (Schutzstrafe), illetve a biztosító büntetésről (Sicherungsstrafe)

⁹ Uo., 36.

¹⁰ Uo., 40.

¹¹ Uo., 52.

¹² Uo., 53.

¹³ Uo., 53.

¹⁴ Uo., 56.

vagy megtorló büntetésről (Vergelungsstrafe).¹⁵ E célok kétségtelenül összetartoznak, hiszen a törvényhozás céljában általánosan a társadalom védelmét, ezen keresztül az egyes központilag tiltott normák (bűncselekmények) megelőzését kell keresni, míg a büntetés-végrehajtásban az elkövetett bűncselekményre és az elítélt személyére is tekintettel kiszabott büntetés sajátos céljait, így a javítást és az elrettentést: pontosabban – Franz von Liszt hármass célkitűzését hivatkozva: a) a pillanati büntetésekre az elrettentést, b) a javítható állapotú büntetésekre a javítást (nevelést), c) a javíthatatlan állapotú büntetésekre az ártalmatlanná tételt.¹⁶ Mint látható, e klasszikus büntetési célok lényegében azok megfogalmazása óta változatlanok. A kérdés e tekintetben úgy merül fel, hogy e célok mellett meg lehet-e fogalmazni olyan ismérveket, amelyek bizonyos bűncselekmények avagy bizonyos bűnelkövetők esetében kiegészítheti azokat? Lehet-e például a távoltartás (kitiltás, kiutasítás) más, mint pusztán védelmi büntetés, avagy lehet-e a katonai büntetés több, mint nevelés?

2. A „büntetéstan alap-problémáinak” jelenkori kérdései

Finkey Ferenc százéves előadása és monográfiája a büntetéstan alapproblémáinak az adott korhoz illő feldolgozását jelenti. Olyan, a modern büntető-jogtudomány művelését és fejlesztését jelentő munkáról beszélünk, amely az egyes büntetéseken keresztül a büntetőjog legfontosabb rendeltetését határozza meg, így a társadalomra káros cselekmények elkövetésének szankcionálását (megtorlását) és a bűnelkövető – és az ő példáján keresztül más személyek – visszatartását további bűncselekmények elkövetésétől. Ez jelenti a társadalom védelmét, amely pedig a modern büntetőjog alkalmazásának legfontosabb vezérelve. Finkey a büntetések jogi ismérvei között *conditio sine qua non* jelöli meg, hogy azok a büntető anyagi jog keretei között legyenek megállapítva: „*E jogi ismérvek szabatos megállapítása, a büntetésnek a jog más kényszereszközeitől (egyházi-, fegyelmi büntetés, magánjogi kártérítés, közigazgatási bírság stb.) pontos és biztos elhatárolása, az anyagi büntetőjogi tudomány feladata.*”¹⁷

E tanulmány továbbvitele ugyanakkor az anyagi büntetőjog-tudományon belül – és Finkey nyomában – maradva annak a lehetőségnek a vizsgálatával folytatódik, hogy a klasszikus pönológiában megjelenő célok hogyan érvényesülhetnek büntetőjogon kívül, illetve büntetőjogi büntetések alkalmazása nélkül. E körben azonban mellőzve lesznek a büntetőjogi szankciórendszerben rögzített egyes nevelő vagy gyógyító célzatú intézkedések, egyben segítségül szolgálhatnak a büntetőeljárás-jogban (vagy annak elterelésében) rejlő lehetőségek.

2.1. Büntetések a hatályos büntetőjogi normák szerint

A büntetőjogi büntetéseket a magyar büntető törvénykönyv a következők szerint határozza meg: a) szabadságvesztés, b) elzárás, c) közérdekű munka, d) pénzbüntetés,

¹⁵ *Uo.*, 57.

¹⁶ *Uo.*, 70.

¹⁷ *Uo.*, 4.

e) foglalkozástól eltiltás, f) járművezetéstől eltiltás, g) kitiltás, h) sportrendezvények látogatásától eltiltás, i) kiutasítás, valamint mellékbüntetésként a közügyektől eltiltás.¹⁸

A magyar jogalkotó az általános pönológiai célokat e szankciók alkalmazásával kívánja megvalósítani akár annak révén is, hogy – egyes kivételektől eltekintve – e büntetések egymás melletti kiszabását is megengedi. Szűkebb értelmezésben tehát a pönológia vizsgáladási területei e jogszabály által behatárolt büntetések lehetnek. Figyelemmel azonban az egyes büntetések mögött meghúzódó lehetséges jogkövetkezményekre, nem haszontalan elgondolkodni azon sem, hogy hasonló joghátrány elérhető-e más szankciós lehetőségek megválasztásával. E kérdés tehát úgy is feltehető, hogy tágabb értelemben véve a pönológia által vizsgált célokat, azok kiterjeszthetők-e olyan nem büntetőjogi kategóriákra, amelyek alkalmazásával az egyes büntetésekben meglévő funkciók (akár a társadalom védelmének elve, akár az általános és a speciális prevenciók hatásai) teljesíthetők?

Az egyes büntetőjogi büntetések között számos olyan szankcióval találkozhatunk, amelyeknek klasszikus tartalma önmagában determináló tényező. Ilyenek a személyi szabadság elvonásával járó büntetések. Ezek a magyar büntetőjogban tradicionálisan a határozott vagy határozatlan ideig (életfogytig) tartó szabadságvesztés, illetve – rövidebb időtartamát tekintve – az elzárás. E büntetések lényege a személyi szabadságtól történő megfosztásban megnyilvánuló megtorlás és ennek keretében megvalósítható nevelés. Amíg a személyes szabadság korlátozása az ártatlanság védelme oldaláról indokolható módon a büntetőeljárás-jogban helyettesíthető (pl. óvadék) vagy enyhíthető (lakhely-hagyási tilalom, házi őrizet, távoltartás stb.), addig a büntető anyagi jogban alternatív lehetőségeket nem érdemes keresnünk. Más a helyzet azonban a büntetés-végrehajtási jogban, amelynek keretében – még mindig a pönológia szűkebb értelemben vett területén maradván – széles lehetőségek nyílnak meg a szabadságvesztés egyénre vonatkozatható alkalmazásában, különösen a későbbi reszocializáció érdekében.¹⁹

A pénzbüntetés, illetve a foglalkozástól vagy a járművezetéstől eltiltás klasszikus szerepe sem változtatható, hiszen akár az anyagi jellegű jogkövetkezmény fegyelmező szerepe, akár az egyes foglalkozási szabályok megtiltásában meglévő nevelés (vagy bűnmegelőzés) egyértelműen határolja körül e büntetések általános jelentőségét. Ezen az sem változtat, hogy e büntetések büntetőjogon kívül, leginkább a szabálysértési jog keretében is elrendelhetők. Külön érdemes szót ejteni a járművezetéstől eltiltásról. E büntetés megtorló és bűnmegelőző funkciója a járművezetés tevékenysége vagy az ahhoz kapcsolódó foglalkozás szimpla megtiltásával megvalósul. Amennyiben a járművezetéstől eltiltás határozatlan idejű, úgy a nevelési célnak nem is kell érvényesülnie. Határozott idejű eltiltás esetében ugyanakkor e büntetésnek reintegratív természetűnek is kell lennie, azaz magában kell foglalnia a járművezetési készség és képesség javítását is. Ebben az esetben ugyanakkor nem vagy elsősorban nem büntetésről kellene beszélni, sokkal inkább olyan korrekciós és prevenciók intézkedéséről,²⁰ amelynek célja – az ide-

¹⁸ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 33. § (1)–(2) bek.

¹⁹ Lásd bővebben RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6.

²⁰ Vö. ARANYOS Judit, MAJOR Róbert: *Kezelő jellegű intézkedés a közlekedési bűncselekmények körében*, Belügyi Szemle, 2005/4, 52.

iglenes eltiltás mellett és idejére – elsősorban annak megteremtése, hogy a megtorlási cél háttérbe szorításával a nevelés kerüljön előtérbe.

A fentiekhez képest lényegét tekintve más a helyzet a kitiltás, a sportrendezvényektől eltiltás, illetve a kiutasítás tekintetében. Mindhárom büntetés passzív magatartást ír elő, amely bizonyos területektől (államterülettől, közigazgatási helytől, illetve sportrendezvény helyétől) történő távolmaradási kötelezettségben mutatkozik meg. E szankciók természete mindazonáltal különböző: amíg a kiutasításban – mint a kizárólag külföldiekkel szemben alkalmazható klasszikus büntetésben – megtorlási és nevelési célok egyszerre jelentkeznek, illetve más külföldi személyek számára generális preventív hatással is járhatnak, a kitiltás és a sportrendezvényektől eltiltás esetében inkább az elkövető személyéhez kapcsolódó, speciális preventív célok jelennek meg. Különbség azonban a kitiltás és a sportrendezvényektől eltiltás között, hogy előbbi a szabad mozgás és tartózkodás jogát korlátozza, utóbbi azonban lényegében csak egy magatartási szabály, amely azt irányozza elő, hogy az elítélt tartózkodni köteles konkrétan meghatározott sportesemények vagy sportrendezvények látogatásától. Amíg a kiutasítás és a kitiltás tekintetében tehát a tartózkodási hely szabad megválasztásának korlátozása révén az állami büntetőhatalom megkerülhetetlen, a sportrendezvényektől eltiltással kiváltandó pönológiai cél a sportrendezvényt szervező magánjogi aktusával, de legfeljebb sportrendészeti eszközökkel is elérhető.²¹

A sportrendezvényektől eltiltás büntetőjogi büntetésnek nyilvánításával a jogalkotó olyan büntetési célhoz rendelt pönológiai eszközöket, amely esetében az szükségtelennek mutatkozik, mivel a büntetéssel kitűzött hatás büntetőjogon kívül (sportrendészeti eszközzel) is elérhető. Hasonló analógia mutatkozik meg látszólagosan a pénzbüntetés vagy éppen a kiutasítás kapcsán is. Anyagi természetű joghátrány például szabálysértési vagy közigazgatási eljárásban is kiszabható, míg a kiutasítás elrendelhető idegenrendészeti eljárásban is. Ettől függetlenül – a sportrendezvényektől eltiltástól eltérően – egyik szankció büntetőjogi alakzata sem nélkülözhető. A pénzbüntetés hagyományosan, már Finkey szerint is *„talán az a mai büntetési eszközök sorában, ami se testi, se lelki fájdalommal, kellemetlenséggel nem jár. Mindenesetre azonban ebben is van bizonyos malum, azaz kellemetlenség, t. i. a vagyoni megrövidítés, ami szegény vagy középvagyonú embernél elég súlyos csapást jelenthet.”* A pénzbüntetés joghátrány kiszabásáról a büntető bíróság manapság sem mondhat le, funkciója továbbra is anyagi természetű hátrány okozásával szolgálni a büntetési célok elérését.²²

A kiutasítás – a szabadságvesztéshez vagy a pénzbüntetéshez hasonlóan – szintén egy klasszikus büntetés, amelynek címzettje (elszenvedője) kizárólag sajátos alanyi kör, a külföldiek lehetnek. E büntetés jelentősége abban van, hogy az ország területétől távoltarthatók legyenek azok a külföldiek, akiknek a tartózkodása nem kívánatos. A „persona non grata” következmények kapcsán ismét feleleveníthető a determinizmus és az indeterminizmus kérdése. A külföldi az általa elkövetett bűncselekmény miatt, avagy a bűnös magatartás elkövetőjeként büntethető? A cselekmény vagy a személy maga vonja

²¹ Sportrendészeti eszközként lehet ez esetben tekinteni például a sportrendezvényektől kizárásra. Vö. TóTH Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerébe*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2019, 21.

²² BLASKÓ Béla: *Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 457.

maga után a kiutasítást? Ez esetben – mivel a külföldivel kapcsolatban a társadalomba visszailleszkedés lehetőségéről lemond az állam – inkább a személyt érő büntetés jelentősége tűnik hangsúlyosabbnak. A kiutasításban – már csak a sajátos alanyi kör miatt is – kevésbé látszik a prevenció elve, sokkal inkább a megtorlás, amely a külföldi fizikai jelenlétének további megakadályozásában ölt testet. Ez utóbbi gondolat viszont kizárólag abban az esetben helyénvaló, ha a külföldi kiutasítására büntetőjogi intézményként kerül sor. E joghátrány kiszabására ugyanakkor lehetőség mutatkozik idegenrendészeti eljárásban, amelynek előzménye nem egy büntetendő magatartás elkövetése, hanem jóval egyszerűbb igazgatási ok: az ország területén tartózkodás jogszerűségének a hiánya. Amíg tehát a büntetőjog egyértelműen a megtorlást feltételezi a kiutasításban, az idegenrendészet célja a jogszerűtlen tartózkodás (mint jogsértő állapot) megszüntetése, ezáltal a jogszerű állapot helyreállítása.

A fentiek okán érdemes megvizsgálni, hogy az idegenrendészeti eljárás keretében kiszabható kiutasítás lehet-e alternatív módszere a büntetőeljárásban kiszabható kiutasításnak? Abban az esetben, ha a megállapított büntetőjogi tényállás jogkövetkezményeként a szabadságvesztés büntetés kiszabása is felmerülhet, az idegenrendészeti eljárás mint alternatív procedúra azért nem alkalmazható, mert a szabadságvesztés során érvényesülő preventív célok elenyésznek. Nem beszélve arról, hogy a szabadságvesztés átengedésével lehetőséget lehet adni arra is, hogy a kiutasítás és a szabadságvesztés egyszerre érvényesülhessenek az ország területén kívül is.²³ Ha azonban a külföldi által elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya nem olyan jelentős, hogy letöltendő szabadságvesztést vonjon maga után, érdemes megfontolni az ország területén tartózkodás jogszerűségét idegenrendészeti eljárás keretében felülvizsgálni. Természetesen ez az eljárási lehetőség eszközként nem gyakorolható olyan külföldi elkövető esetében, akinek az ország területéről történő kiutasítása vagy állampolgárságánál (pl. szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező), vagy menedékjogi státusánál fogva jelentős akadályokba vagy akár tilalomba is ütközhet.

2.2. Büntetéstan elvek: igazságosság és hasznosság, esetleg célszerűség és arányosság?

A büntetőjog alapelvei közül az ultima ratio/szubszidiaritás elve követeli meg, hogy a büntetőjog csak a legsúlyosabb jogsértésekre adható legutolsó eszköz legyen a társadalmi kontrolleszközök rendszerében.²⁴ A pönológia így azoknak a büntetéseknek a vizsgálatával foglalkozik, amelyek végső jogi megoldásként szabhatók ki egy jogsértő magatartásra. Ennélfogva a pönológia vizsgálati terepe nem terjedhet ki azokra a szankciókra, amelyek – épp a fenti ultima ratio követelményével is összhangban – szabálysértési, közigazgatási, fegyelmi (munkajogi) vagy akár idegenrendészeti eljárásban szabható ki

²³ Magyar bíróság által kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának átadása. Ld. BLASKÓ Béla, BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 101.

²⁴ AMBERG Erzsébet: *Konszonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében = Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, szerk. MADAI SÁNDOR, PALLAGI ANIKÓ, POLT PÉTER, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 49.

bármely jogsértésre. Más a helyzet, ha olyan joghátrányok kiszabásának lehetőségéről beszélünk, amelyeket ugyan nem büntetőeljárásban, de büntetőjogi tényállást megvalósító cselekmények miatt alkalmaznak. Ez egyszerre veti fel a büntetőeljárás diverzifikálásának (elterelésének) lehetőségét, illetve a pönológia kiterjesztését olyan szankciókra, amelyek nem büntetőjogi büntetések, mégis általános büntetési célokat szolgálnak.

A büntetőeljárás diverzifikálása (vagy elterelése) lényegében a büntetőjogi célok büntetőeljáráson kívüli érvényesítését jelentik bizonyos eljárásjogi garanciák (pl. jogorvoslati jogosultság elve, jog a bírósági eljáráshoz, védelem elve stb.) megtartásával. Alapja ugyanúgy bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja, célja pedig – a büntetőeljárás általános céljaival megegyező módon – a büntető anyagi jog érvényre juttatása, a felelősségre vonás törvényes rendjének biztosítása, nem utolsósorban az igazság feltárása. A büntetőeljárás fenti értelemben vett elterelésére a magyar büntetőeljárás-jogban két példát is találunk: az ún. közvetítői (mediációs) eljárást, valamint a katonai büntetőeljárásban a katonai vétség fegyelmi eljárásban történő elbírálását. Fontos különbség e két eljárás között, hogy amíg a katonai vétség fegyelmi eljárásban elbírálása felelősséget állapít meg és fegyelmi büntetést alkalmaz, a mediációs eljárás a terhelt és a sértett megegyezését szorgalmazza, amely a bűncselekmény következményeinek jóvátételét ugyanúgy garantálja, mint a terhelt jogkövető magatartásának jövőbeni elősegítését.²⁵ A közvetítői eljárással kapcsolatban még megjegyzésre érdemes, hogy e jogintézmény révén a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje utat tört a magyar jogrendszerbe, és ez lényeges lépés a túlságosan szabadságvesztés-párti büntetéseskiszabási gyakorlat megváltoztatása felé.²⁶

E fenti példák mellett ugyanakkor más módozatokat a hatályos büntetőeljárási törvény nem enged meg a büntetőjogi felelősség büntetőeljáráson kívüli elbírálására, holott további lehetőségek is rendelkezésre állnának. Ilyen lehet a rendészeti eszközök igénybevétele, amelyek főleg olyan helyzetekben hívhatók segítségül a büntetőjogi védőháló beteljesítésében,²⁷ amikor a bekövetkezett jogsérelem csekély súlyú, illetve amikor a jogellenes állapot megszüntetéséhez fokozottabb társadalmi igény kapcsolódik, mint az elkövető bűnfelelősségének a megállapításához. Előbbi esetben az anyagi büntetőjog büntethetőséget megszüntető okokat generál, utóbbi tekintetében pedig sajátos büntetőeljárási akadályokról kell beszélnünk, amelyek közül jó példa, ha az elkövető külföldi, és cselekményét célirányosan migrációs megfontolásból valósítja meg. Ennélfogva például a külföldi által az úti okmány tekintetében megvalósított közokirat-hamisítás avagy a nem bünszervezet keretében elkövetett embercsempészás (vagy bármely csempész célzatú bűncselekmény) esetében az idegenrendészeti eljárás vagy intézkedés alkalmazása éppúgy jelentheti a büntetőeljárás diverzifikálását, mint a korábban említett katonai vétség fegyelmi eljárásban történő elbírálása.

²⁵ FANTOLY Zsanett, BUDAHÁZI Árpád: *Büntető eljárásjogi ismeretek II. Dinamikus rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 77.

²⁶ Korinek László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS Ervin, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016, 375.

²⁷ AMBERG Erzsébet: *Büntetőjogi változások – rendészeti reakciók*, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV., Pécs, 2014, 125.

A büntetőeljárás elterelésének fenti lehetőségei alapvetően az opportunitás elvének érvényesülését jelentik, amelynek révén célszerűségi okból mellőzhető a büntetőeljárás, ha annak célja más módon is elérhető. Az igazságosság és a hasznosság elve az elkövetett cselekményre adott törvényes eljárás keretében kiszabott joghátrány révén nem csorbul, viszont előtérbe kerül az arányosság követelménye, amelynek révén a kisebb súlyú, a társadalomra nézve enyhébb megítélésű ügyekben a rendészeti (idegenrendészeti) eszközök alkalmazása is kiválthatja mindazokat a célokat, amelyekre egyébként alapesetben a büntetőjogi büntetések szolgálnának. Bizonyos esetekben tehát, különösen a fentebb már említett arányosság kérdését is alapul véve (a társadalom védelmének elvét előtérben tartandó) elegendő lehet kifejezetten a tette (a bűnös cselekményre) reagáló jogkövetkezmény megválasztása, és ezt nem feltétlenül a büntetőjogban (büntetőeljárás-jogban) kell keresni, hanem annak felhatalmazása szerint más, akár közigazgatási eljárásokban (különösen az idegenrendészeti eljárásban).

3. Összegzés helyett: Finkey tudományos örökségének továbbhatása

Finkey Ferenc meghatározó szerepet töltött be a bűnügyi tudományok fejlesztésében,²⁸ tudományos életművének pönológiai része napjainkban éppúgy figyelemre méltó, mint egy évszázaddal ezelőtt. A pönológia vizsgáldási területe, a büntetőjogi büntetés fogalma, annak általános és speciális céljai és tartalma nem változtak még annak ellenére sem, ha az eltelt hosszú évtizedek alatt újabb és újabb büntetéseket fogalmaztak meg büntető törvénykönyvekben. Ettől függetlenül manapság a pönológiának már konkrét válasszal kell rendelkeznie arra, hogy indokolt-e a büntető szankciók körét kiterjeszteni olyan büntetésekre, amelyek esetében a büntetési cél más módon is elérhető, illetve szükséges-e a hagyományos büntetési eszközöket olyan tényállásokra avagy olyan elkövetőkre alkalmazni, akik esetében más eljárás alkalmazása is hatékony lehet akár a társadalom védelme, akár a generális prevenció elérése érdekében.

A büntetések helyettesíthetőségének kérdése azonban nem feltétlenül a büntetések alternatív megjelenítését kell hogy jelentse. Napjainkban sokkal érdekesebb annak a kérdésnek az eldöntése, hogy egy büntetőjogi büntetés csak a büntetőjog erejénél fogva érhető-e el, illetve hogy minden esetben szükséges-e a büntetőjog eszköz- és intézményrendszeréhez fordulni? Erre a kérdésre már megnyugtatóan lehet nemmel válaszolni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy bűnelkövető ne szenvedne tettével arányos joghátrányt, különösen nem azt, hogy bűnös magatartása jogkövetkezmény nélkül maradna. Ez pusztán azt jelenti, hogy a bűnös magatartást követő büntetési célok a klasszikus pönológia területét tágítva olyan lehetőségeken, szankciókon, rendészeti (pl. közlekedérendészeti vagy idegenrendészeti) eljáráson keresztül valósul meg, amelyek nem kívánják a büntetőjogi gépezet mozgásba lendülését, a büntetőeljárási alapelvek

²⁸ PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka*, Börtönügyi Szemle, 2008/2, 88.

komplex érvényesülését mégis – tekintettel az elkövetett cselekményre és annak elkövetőjére – olyan megoldásokkal szolgálják, amelyekben a megtorló és preventív célok egyaránt megvannak, a társadalom védelmét pedig enyhébb szankció alkalmazásával is biztosítani tudják.

Irodalomjegyzék

1. AMBERG Erzsébet: *Büntetőjogi változások – rendészeti reakciók*, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV., Pécs, 2014.
2. AMBERG Erzsébet: *Konsonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében = Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, szerk. MADAI SÁNDOR, PALLAGI ANIKÓ, POLT PÉTER, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020.
3. ARANYOS Judit, MAJOR Róbert: *Kezelő jellegű intézkedés a közlekedési bűncselekmények körében*, Belügyi Szemle, 2005/4.
4. BLASKÓ Béla: *Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
5. BLASKÓ Béla, BUDAHÁZI ÁRPÁD: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
6. FANTOLY Zsanett, BUDAHÁZI ÁRPÁD: *Büntető eljárásjogi ismeretek II. Dinamikus rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
7. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés. A büntetéstan alap-problémája*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
8. KORINEK László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS ERVIN, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016.
9. PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka*, Börtönügyi Szemle, 2008/2.
10. RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6.
11. TÓTH Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2019.